

УДК 371 (477) “20”
К 17

Юрій КАЛІЧАК

**СТВОРЕННЯ НОВИХ ТИПІВ
ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ЯК РЕЗУЛЬТАТ СПІВПРАЦІ
СОФІЇ РУСОВОЇ Й АРКАДІЯ ЖИВОТКА**

У статті розглядається співпраця відомих українських педагогів Софії Русової й Аркадія Животка у період визвольних змагань українського народу (1917–1920 рр.) у місті Кам'янець-Подільський, що була спрямована на створення нових типів дошкільних навчальних закладів. Така спільна діяльність зумовила появу цілої мережі дитячих дошкільних закладів на Поділлі, організацію численних курсів з підготовки майбутніх вихователів, видання педагогічної та дитячої літератури.

***Ключові слова:** дошкільне виховання, курси, позашкільна освіта, дитячий садок, “Товариство дошкільного виховання ім. Й.Г. Песталоцці”.*

Постановка проблеми. Складний процес становлення та розбудови сучасної української освіти неможливий без урахування вже напрацьованого вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду.

Як зазначено у Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття), навчально-виховний процес повинен здійснюватися на національному ґрунті, в “органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу” [2, 64]. У зв’язку з цим, важливого значення набувають вивчення, аналіз, узагальнення і творче використання досвіду тих українських педагогів і культурно-освітніх діячів початку ХХ ст., які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки.

Чимало прогресивних ідей учених кінця ХІХ – початку ХХ ст. не втратили своєї актуальності і сьогодні. Ґрунтовне вивчення, широке висвітлення й творче використання їхньої спадщини на практиці забезпечить дотримання принципів єдності, спадкоємності та наступності поколінь у розвитку педагогічної науки. Звернення до першоджерел, які відображають надбання й традиції національної системи освіти в минулому, допоможе осмислити сучасне, віднайти провідні напрями подальшого розвитку української педагогіки, дошкільної освіти зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби дослідити науково-педагогічну та громадсько-просвітницьку діяльність А. Животка припадають на 30 – 50-ті рр. минулого століття (В. Дорошенко, М. Остапович). В українській науці радянського періоду його наукове надбання з ідеологічних міркувань замовчувалося. За роки незалежності України вітчизняні та зарубіжні вчені оприлюднили невелику кількість праць А. Животка, публікацій про нього, які відображають окремі періоди та напрями діяльності українського вченого [5]. З'явилися дослідження з проблем розвитку освіти в Україні, які опосередковано висвітлюють педагогічну діяльність А. Животка (Н. Лисенко). Діяльність А. Животка як культурно-освітнього діяча частково вивчали Ю. Бошик, Ж. Ковба, Є. Назаренко. Аналіз архівного матеріалу та наукової літератури засвідчує, що питання про внесок А. Животка у розвиток української педагогічної думки недостатньо вивчене й висвітлене.

Аналіз та узагальнення сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що у ній відсутнє комплексне висвітлення змісту навчально-виховної роботи у сучасному ДНЗ, організації приватних дитячих садків, створення нових типів закладів для наймолодших, узагальнення форм і методів виховної роботи ДНЗ України на початку ХХ ст., а також педагогічні умови для реалізації здібностей дітей дошкільного віку в умовах утвердження освітніх стандартів та інтегрування України в європейський простір.

Мета статті – висвітлення змісту практичної діяльності А. Животка у тісній співпраці з С. Русовою, що була спрямована на організацію нових типів дошкільних закладів на Поділлі, узагальнення форм і методів роботи ДНЗ України на початку ХХ ст., створення умов для реалізації ідеї дошкільного виховання.

Упродовж 1918 – 1920 рр. фундатор українського національного дошкільного виховання С. Русова працювала у м. Кам'янець-Подільський, де доля звела її з випускником Санкт-Петербурзького психоневрологічного інституту А. Животком. Спільними зусиллями вони сприяли розвиткові дошкільної справи на Поділлі, заснуванню курсів з підготовки майбутніх вихователів.

У 1918 р. в Україні, у Кам'янець-Подільському зокрема, організація виховних закладів для наймолодших громадян молодшої Української Держави перебувала у зародковому стані. Підтвердженням є спогади А. Животка про подільський період його життя: “Пристапивши до праці дошкільного виховання – зустрівся із тим звичайним на той час явищем повної непопулярності дошкільної справи не тільки серед широких мас, але й серед інтелігенції взагалі й серед учительства зосібна. На цілому Поділлі питання дошкільного виховання було цілковито новим і не тільки в його реальнім вигляді (на ціле Поділля щойно в той час було відкрито перший діточий садок) – але і теоретично” [VI, 434].

Відділ дошкільного виховання був на той час наймолодшим підрозділом у структурі Подільського земства. Від початку заснування (квітень 1918) постала проблема пошуку висококваліфікованих кадрів, які змогли б насамперед розгорнути організаційну діяльність [IV, 7]. З цією метою земство запросило А. Животка очолити новостворений відділ. Цей факт свідчить про визнання його сучасниками як досвідченого фахівця у галузі дошкільного виховання. Перед ним одразу ж постало чимало першочергових завдань: згуртувати у відділі спеціалістів з відповідною освітою, постійно вести пропаганду самої ідеї дошкільного виховання, приступити до організації дитячих закладів, а, найважливіше, – знайти матеріальні кошти для їхнього створення.

У фондах Державного архіву Хмельницької області нами виявлено офіційний робочий документ відділу дошкільного виховання Подільської народної губерніяльної управи – доповідну записку земству “Про працю Відділу Дошкільного виховання та про видатки при відділі”, складену А. Животком, у якій визначено основні напрями діяльності очолюваного ним підрозділу, а саме:

– підготовка національних кадрів для роботи в дитячих садках і захоронках;

- розробка проектів, планів, інструкцій для працівників дошкільних закладів;
- здійснення загального керівництва навчально-виховним процесом в установах для найменших;
- організація цілої мережі дошкільних закладів, у тому числі й у сільській місцевості;
- влаштування показової дитячої бібліотеки й музею дитячих виробів;
- проведення бесід, лекцій, з'їздів для працівників дошкільних закладів [IV, 10].

З кошторису витрат, складеного педагогом, дізнаємося також про такі сфери діяльності відділу дошкільного виховання, як ознайомлення з передовим педагогічним досвідом зарубіжжя та видавництво власними силами підручників, дитячих книжок і часописів, підтримка місцевої ініціативи створення дошкільних закладів. І все це мали здійснити вісім службовців відділу: завідувач, помічник, чотири інструктори, діловод і секретар. Цікавим є і те, що фінансування проекту (за планом А. Животка, це 174 000 крб. – чималі на той час гроші) здійснювало Міністерство народної освіти уряду УНР, навпіл з губернiальним земством [IV, 11].

За планом педагога, у кожному повіті Подiлля необхідно було відкрити щонайменше по три дитячі садки й по п'ять захоронок. Така кількість дитячих закладів, на думку вченого, забезпечила б мінімальні потреби населення. Отже, у краї мали діяти 39 садків і 65 захоронок. Водночас А. Животко просив призначити 12 стипендій для майбутніх слухачів курсів дошкільного виховання у Києві. Загальна сума фінансування для організації виховання наймолодших громадян Подiлля становила 722 250 крб. Забезпечувалася вона коштами з фондів Міністерства народної освіти, губернiального й повітових земств [IV, 13]. Документ було затверджено, а значить, потрібно було здійснювати на практиці накреслені плани.

Зі спогадів С. Русової про А. Животка, з яким вона працювала у Кам'янці-Подiльському, дізнаємося про його високу фахову підготовку й непереможне бажання працювати з українськими дітьми. У “Моїх споминах” педагогу присвячено такі слова авторки: “Це була така щира людина, просто аж горів, щоб щось гарне влаштувати. Мене примусив прочитати цілий курс викладів про дошкільне виховання” [5, 226]. С. Русова уважно стежила за кожною наступною

публікацією свого молодого колеги на педагогічні теми, часто відгукуючись на них своїми рецензіями. Ми виявили понад два десятки таких відгуків засновниці національного дошкілля, проте жоден з них не містив негативних оцінок діяльності А. Животка. С. Русова порівнювала українського вченого з Й.Г. Песталоцці, вважаючи його “відомим педагогом, що всією щирою любов’ю до дітей нагадує великого швейцарського педагога” [V, 3]. Цей факт свідчить про надзвичайно високий професійний рівень педагога, а також про визнання його заслуг у розвитку дошкільної справи в Україні.

У численних працях А. Животко неодноразово наголошував, що навіть за умов відсутності власної держави, рідної школи українцям необхідно шукати шляхів національного виховання молоді, сприяти формуванню міцної духом і тілом людини-громадянина. Запропонована ним концепція дошкільного виховання була лише першим етапом у розв’язанні цього завдання. Спираючись на ідеї сучасної йому педології, результати наукових досліджень у галузі дитячої психології, європейський та американський педагогічний досвід, учений вважав за необхідне створення на українських землях різних закладів дошкільного виховання дітей як важливої ланки освітньої системи.

Водночас педагог наполегливо звертався за допомогою до різних організацій, установ, товариств, надсилав різноманітні доповіді до них, поширював відозви до громадянства, порушував питання дошкільного виховання у місцевій пресі (журнали “Освіта”, “Село”, газети “Життя Поділля”, “Наш Шлях”) з метою пропаганди та зацікавлення усіх, кому не байдужа доля найменших дітей. Зі сторінок часопису “Село” А. Животко звернувся до місцевого товариства “Просвіта” з відкритим листом, у якому намагався з’ясувати відповіді на декілька запитань, а саме: чи має намір “Просвіта” співпрацювати із земством, організовуючи дитячі садки й захоронки, чи є в неї для цього відповідні кошти, чи проводилася роз’яснювальна робота серед широкої громадськості з питання дошкільного виховання [I, 7]. І лише на початку 1919 р. до відділу дошкільного виховання почали надходити відгуки з окремих повітових земств та осередків “Просвіти” з проханнями надати додаткову інформацію, а Ушицька Народна Рада перша “внесла певну силу до кошторису...” [VI, 437]. Починаючи з літа того ж року, розпочалася організація перших дошкільних

закладів у провінції, а водночас і підготовка до забезпечення їх необхідними педагогічними працівниками.

Зусиллями А. Животка і за участю працівників відділу дошкільного виховання, а також при підтримці народної управи весною 1919 р. у Кам'янці-Подільському були організовані перші на Поділлі короткотермінові (місячні) курси дошкільного виховання, куди зараховувалися особи з середньою освітою або випускники учительських семінарій. Усього золосилися до навчання 18 слухачів, але закінчили курси лише одинадцятьоро, з яких шестеро одразу ж приступили до роботи з дітьми. Програма курсів складалася з лекцій на такі теми: “Історія дошкільного виховання”, “Оповідування”, “Забави” (лектор А. Животко), “Головні засади дошкільного виховання” (С. Русова), “Ручна праця” (С. Блехер), “Співи” (І. Москвичів) [VI, 438]. Окрім того, для слухачів курсів проводили практичні заняття у дошкільних закладах. Наприкінці навчання майбутні вихователі виконували завдання з ручної праці, проводили забори з дітьми, а також подавали свій огляд літератури для дітей.

З 10 до 26 лютого 1920 р. зусиллями А. Животка були влаштовані подібні курси, але вже для ширшого загалу під назвою “Виховання дитини”. До їх програми увійшло десять лекцій, які читала С. Русова, за такою тематикою: “Дитина – її духовний і фізичний склад; досліди дитячої психології. Впливи на розвиток дитини: спадщина і оточення. Фактори виховання: ігри, праця, наука. Погляди на виховання новітших педагогів. Форми соціального виховання дітей. Робота в дитячому садку: організація ігор. Організація роботи в зв'язку з життям. Розвиток мови як перший фактор навчання. Моральний і інтелектуальний розвиток дитини. Вихователь і його роль у вихованні дитини” [6, 29]. Заняття склалися із двогодинних лекцій, з подальшим обговоренням їх упродовж 2 – 3 годин. Проводили їх через день у приміщенні університету, до участі запрошували усіх, хто цікавився питаннями виховання дітей, особливо батьків.

Проте ці курси не дали очікуваного результату, адже слухачів було надто мало – в середньому по 15 – 20 осіб [XII, 4]. Особливо засмучувала організаторів відсутність представників українського вчительства, на яких покладалася провідна роль у поширенні ідеї дошкільного виховання.

З 15 червня того ж року були проведені ще одні короткотермінові курси з організації дошкільного виховання, у яких брали

участь С. Русова, А. Животко й члени відділу дошкільного виховання С. Готесман, В. Зборовець, В. Герасимович та інші [VI, 475]. До програми курсів увійшли такі предмети: дошкільне виховання (загальний нарис); дитяча психологія; природознавство; дитяча література; медична допомога; бібліотека; методи і системи (загальний нарис); фізичне виховання; малювання; ліпка; вирізування; співи. Зазначені курси передбачали як теоретичні, так і практичні (платні) заняття. Закінчили їх 7 із 12 слухачів.

Окремого розгляду потребує діяльність А. Животка в організованому ним у січні 1919 р. “Товаристві дошкільного виховання ім. Й. Г. Песталоцці” (далі – товариство). На першому засіданні в присутності шести його членів учений оголосив власноручно підготовлений проект статуту, завдання, мету та першочергові заходи товариства, спрямовані на:

- влаштування виставок дитячої творчості з метою ознайомлення широких кіл українського громадянства з дошкільною працею;
- пропаганду дошкільного виховання (лекції, статті в пресі);
- організацію студій (лекції, курси, створення бібліотеки);
- влаштування зразкового дитячого садка в Кам’янці-Подільському, а також поширення мережі дитячих закладів на Поділлі;
- залучення до праці батьків;
- організацію позашкільного виховання;
- заснування філії товариства в межах Поділля [VI, 453].

Статут товариства було затверджено 3 квітня 1919 р. Тоді ж обрано членів бюро в складі: голова – А. Животко, заступник – В. Зборовець, секретар – Г. Зборовець, скарбник – Г. Витвицький, член бюро – С. Готесман. Почесним головою одностайно обрано С. Русову [XII, 3]. Дуже часто цей факт не розглядався науковцями і, як наслідок, роль А. Животка применшувалася.

Один із перших заходів товариства – проведення навесні 1919 р. першої на Поділлі виставки дитячих робіт, на якій також було представлено педагогічну літературу українською, російською та німецькою мовами й літературу для дітей, а також приладдя для дитячих садків. Виставку урочисто відкрила С. Русова, яка прочитала лекцію на тему “Творчість дитини у вихованні”. Лише за перші три дні роботи її відвідали 338 осіб, що свідчить про неабияке зацікавлення громадськості проблемами розвитку творчості у дітей [6].

Улітку 1919 р. товариство вже мало власне помешкання з двох кімнат. У більшій з них працював дитячий садок, який увечері “перетворювався” на клуб, у меншій – бібліотека, в приміщенні якої проводилися засідання бюро товариства. Навпроти будинку було облаштовано дитячий майдан, а ще один такий – біля церкви Святого Юра на Польських Фільварках.

Наприкінці березня 1920 р. за ініціативою товариства відбулося спільне засідання працівників Американського Червоного Хреста з представниками населення м. Кам’янець-Подільський. З боку української спільноти міста брали участь, зокрема, С. Русова (Український Червоний Хрест) і А. Животко (“Товариство дошкільного виховання ім. Й.Г. Песталоцці”). На цьому зібранні було вирішено видавати дітям, у тому числі з українських сімей, щодня 3 000 гарячих сніданків [1, 3]. З цього часу почали діяти кухні на Підзамчі й Руських Фільварках, які обслуговували дитячі садки, організовані “Товариством ім. Й.Г. Песталоцці”.

У квітні 1920 р. А. Животко від імені товариства письмово звернувся до ректора Кам’янець-Подільського державного українського університету професора І. Огієнка з пропозицією заснувати кафедру дошкільного виховання. У разі відсутності такої можливості педагог просив дозволити викладання окремого предмету на філологічному факультеті. У відповіді на цей лист зазначалося, що незабаром в університеті планується відкриття кафедри педагогіки, що уможливить викладання дошкільного виховання як окремої дисципліни [VI, 475].

У травні того ж року товариство відкрило ще два дитячі майдани: на Новому Плані й Польських Фільварках, які планувалося згодом перетворити на дитячі садки. Загальна кількість залучених до навчання і виховання дітей становила приблизно 150 осіб [VI, 4].

6 липня 1920 р. товариство влаштувало ще один дитячий майдан у Кам’янці-Подільському. Заняття, які відвідували 50 дошкільників, проводили випускники курсів дошкільного виховання упродовж двох місяців [XII, 3].

20 – 24 серпня товариство знову організувало виставку дитячих робіт. На ній було прочитано такі лекції: С. Русовою – “Дитина і громада”, “Розвиток творчості в вихованні дитини”, “Нова школа в Бельгії”; А. Животком – “Дошкільне виховання на Поділлі”, “Релігія в вихованні дитини”; І. Соколянським – “Дефективні діти й праця з

ними”. Результат проведення виставки перевершив усі сподівання організаторів, адже її відвідали понад 1 000 осіб. Крім того, вона сприяла налагодженню постійних зв’язків з Проскуровом (нині м. Хмельницький), а також Ушицею, де згодом почалася робота з організації власних філій товариства [XII, 3].

Оцінюючи діяльність педагога, С. Русова писала в 1922 р.: “Куди б доля не закинула А. Животка, він усім серцем присвячує все праці біля малих дітей. Примушений тікати від большевицької навали з Кам’янця, Животко опинився на Волині, повторив у Крем’янці ріжні дитячі організації і в крем’янецькій “Просвіті” розпочав видавництво книжок для дітей із поля їх виховання” [V, 3].

Висновки. Провідні положення концепції українського дошкілля А. Животка є актуальними для сьогодення, позаяк у них враховано прогресивні тенденції передової європейської педагогічної науки. Загалом це свідчить про європеїзм української педагогіки, традиції якої вдосконалювалися упродовж ХХ ст. Сьогодні, в умовах утвердження освітніх стандартів та інтегрування України в європейський простір, науково-педагогічна спадщина А. Животка потребує належної оцінки, зокрема заслуговує на увагу досвід створення нових типів дошкільних закладів за безпосередньої участі С. Русової.

Подальших досліджень потребує педагогічна діяльність А. Животка в еміграції, зокрема спільна праця із С. Русовою в Українському педагогічному інституті імені М.П. Драгоманова, його журналістська діяльність.

Література

- I. ДАТО (Державний архів Тернопільської області), ф. 348 (Товариства “Просвіта”), оп. 1, спр. 15, арк. 1 – 56.
- II. ДАТО, ф. 348, оп. 1, спр. 28, арк. 1 – 41.
- III. ДАТО, ф. 348, оп. 1, спр. 353, арк. 1 – 3.
- IV. ДАХО, ф. 260 (Подільської губерніяльної народної управи), оп. 1, спр. 3, арк. 1 – 13.
- V. ЦДАВОВУ у Києві (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України у Києві), ф. 3560, оп. 1, спр. 39, арк. 1 – 58.
- VI. ЦДАВОВУ у Києві, ф. 3560, оп. 1, спр. 58, арк. 1 – 490.
- VII. ЦДАВОВУ у Києві, ф. 3560, оп. 1, спр. 59, арк. 1 – 20.
- VIII. ЦДАВОВУ у Києві, ф. 3560, оп. 1, спр. 61, арк. 1 – 132.
- IX. ЦДАВОВУ у Києві, ф. 3560, оп. 1, спр. 62, арк. 1 – 57.
- X. ЦДАВОВУ у Києві, ф. 3866, оп. 1, спр. 99, арк. 1 – 21.

XI. ЦДІАУ у Львові (Центральний державний історичний архів України у Львові), ф. 348, оп. 1, спр. 135, арк. 106 – 146.

XII. ЦДІАУ у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 532, арк. 1 – 4.

1. “Бюлетень” Товариства Дошкільного Виховання ім. Пестальощі № 1 // Наш Шлях. – Кам’янець на Поділля. – 1920. – Ч. 44. – С. 3 – 4.

2. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К., 1994. – 64 с.

3. Допомога сніданками українським дітям / Місцеве життя // Наш Шлях. – Кам’янець на Поділля. – 1920. – Ч. 56. – С. 3.

4. До товариства “Просвіта” // Село. – Кам’янець на Поділля. – № 9. – С. 7.

5. Русова С. Мої спомини / Софія Русова. – Львів : Видавничка кооператива “Хортиця”. – 1937. – 124 с.

6. Русова С. Ріпка – казка-п’єска (рукопис) Арк. Животко / Критика та бібліографія / Софія Русова // Освіта. – Кам’янець на Поділля. – 1919. – № 6. – С. 29.

7. Т-во ім. Пестальощі / Наша школа // Наш Шлях. – Кам’янець на Поділля. – 1920. – Ч. 79. – С. 4.

Каличак Юрій. *Создание новых типов дошкольных учебных заведений как результат сотрудничества Софии Русовой и Аркадия Животко.* В статье рассматривается сотрудничество известных украинских педагогов Софии Русовой и Аркадия Животко в период освободительной борьбы украинского народа (1917 – 1920 гг.) в городе Каменец-Подольский, направленную на создание новых типов дошкольных учебных заведений. Такая совместная деятельность привела к появлению целой сети детских дошкольных учреждений на Подолье, организации многочисленных курсов по подготовке будущих воспитателей, издание педагогической и детской литературы.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, внешкольное образование, детский сад, курсы, “Общество дошкольного воспитания им. И.Г. Песталоцци”.

Kalichak Yuriy. *Establishing of New Types of Preschool Educational Institutions as the Result of the Collaboration of Sophiya Rusova and Arcadiy Zhyvotko.* In article the collaboration of Sophiya Rusova and Arcadiy Zhyvotko, the renowned Ukrainian

pedagogues is considered. Their activity in Kamyanets – Podilskiy within the period of the Ukrainian people struggle for its independence in 1917 – 1920 was directed to the establishment of new types of preschool educational institutions. Their joint cooperation stipulated a whole network of preschool institutions in Podolia, as well as a number of courses in the preparation of future educationalists and the publication of pedagogic and children literature.

Key words: preschool education, extra – school education, kindergarden, courses of study, Pestalozzi preschool education association.